

DUODES.

Paraules clau d'història de les dones a Catalunya, segles IX-XVIII. Una proposta de tesaurus

ELENA BOTINAS MONTERO, JULIA CABALEIRO MANZANEDO, MONTSERRAT CABRÉ I PAIRET, MONTSERRAT CARBONELL I ESTELLER, EVA CARRASCO DE LA FUENTE, ANNA DOMINGO I GRABIEL, MARIA ÀNGELS DURAN VINYETA, MARÍA ECHÁNIZ SANS, MARGARIDA GONZÁLEZ I BETLINSKI, ALBA IBERO CONSTANSÓ, ROSA MATALÍ VIDAL, MONTSERRAT OBIOLS I BOU, ISABEL PÉREZ MOLINA, MARIA-MILAGROS RIVERA GARRETAS, ROSA SEGARRA I MARTÍ, ANNA MARIA SIMÓN CHIVITE, ELISA VARELA RODRÍGUEZ, MARTA VICENTE VALENTÍN, TERESA VINYOLES I VIDAL

Introducció

La història d'aquest tesaurus es remunta al 1987, quan algunes dones de les seccions d'Història Medieval i Moderna del Centre d'Investigació Històrica de la Dona de la Universitat de Barcelona (avui DUODA) decidiren començar una recerca conjunta. Va néixer de la necessitat que les especialistes en història de les dones sentíem -i sentim- de poder comptar amb instruments bàsics de treball per desenvolupar de forma més rigorosa la nostra investigació, i orientar les historiadores i historiadors interessats en el tema.

La idea inicial fou elaborar una *Guia de fonts documentals (arxius, biblioteques, museus) per a la història de les dones a Catalunya a les edats mitjana i moderna*. Per tal de redactar aquesta guia es va demanar un ajut que es concedí pel juliol del 1988; més tard, hem gaudit d'altres fonts de finançament encara que durant alguns períodes l'hem tirat endavant sense subvenció específica, perquè les sol·licituds ens han estat denegades o senzillament perquè les respostes positives no han arribat en el moment adequat per a encavalcar-se amb la subvenció anterior.¹ Considerem significatiu aquest tret perquè ens dóna una mesura de la importància que ha tingut el nostre desig en la realització d'aquest projecte, que ha anat sempre enllà del suport institucional.

L'equip investigador el vàrem formar Montserrat Carbonell, Milagros Rivera, Teresa Vinyoles i historiadores companyes seves, a les quals s'hi afegiren participants del programa de Postgrau en Història de les Dones, que s'inicià al Centre pel gener del 1988. Durant algunes fases del projecte hem arribat a ésser vint-i-sis investigadores i investigadors. La participació activa en el projecte ha estat força dispar i ha variat durant el llarg termini de la seva elaboració. La dedicació de les membres de l'equip ha tingut intensitats diverses segons els desitjos i les disponibilitats, abandonaments formals, intermitències circumstancials, vinculacions des de la llunyania física... Aquesta característica fa difícil d'establir per a aquest tesaurus una autoria que reflecteixi amb fidelitat una atribució individualitzable dels seus continguts en el sentit modern, que entendria un llistat alfabètic d'autores com una manifestació de responsabilitat envers el text equiparable entre totes elles. Creiem que es tracta d'una autoria col·lectiva en el sentit que totes les qui hem intervingut en la seva redacció hi hem contribuït en alguna mesura i hem tingut reconeixements d'autoritat de la resta, en diversos moments i respecte a diversos temes. Ja en la darrera fase de revisió del tesaurus hem gaudit de la col·laboració de Carmen Caballero Navas i Consoi Grau i Costa, que ens han oferit descriptors sobre l'experiència històrica de les dones jueves i musulmanes, respectivament.

En el seu primer disseny es tractava d'un projecte general i obert, que responia a una necessitat de recerca d'un espai historiogràfic comú, a un voler treballar plegades que no sabíem explicitar en aquell moment d'una manera més concreta. Des de camps d'especialització diferents i diversament formades en les fonts i mètodes que produeixen coneixement històric patriarcal, volíem iniciar un camí propi d'anàlisi històrica. En aquell moment ens va semblar que a l'origen del nostre itinerari en comú estaven les fonts empíriques; fonts en les quals estàvem treballant des de la pluralitat dels nostres interessos i camps de competència; fonts que volíem resignificar des de la nostra experiència històrica.

Un cop posat en marxa el projecte va semblar convenient transformar la *Guia de fonts* en una base de dades: de fet, el que vàrem decidir va ser informatitzar la guia sense abandonar el projecte inicial, que va ser redefinit com a *Projecte Duoda. Base de dades documental de fonts per a la Història de les dones a Catalunya (segles IX-XVIII)*. El vam anomenar Duoda en atenció a la memòria de la comtessa de Barcelona del segle IX, que va escriure un llibre per a l'educació dels seus fills.

Calia cercar una infraestructura informàtica que fos útil per a manejar dades històriques molt diverses: havia d'ésser un programa flexible, que ens permetés entrar tant la fitxa d'un testament com la d'un retrat; adequat per treballar amb un equip relativament nombrós, i que possibilités una consulta ràpida i fàcil. Després de contrastar diversos programes i de parlar amb investigadores i investigadors que treballaven en altres projectes, vàrem decidir adequar el programa «Archivist» a les nostres necessitats. Els formats que oferia «Archivist» eren de tipus bibliogràfic; el programa, però, permetia qualsevol modificació, per la qual cosa vàrem obrir un debat per dissenyar uns nous formats que ens permetessin expressar les dades que nosaltres volíem recollir. Els resultats que s'anaven assolint eren fruit d'un treball en equip -un equip caracteritzat per la presència de medievalistes, modernistes i historiadores de l'art, de persones interessades tant pel material d'arxiu com per la iconografia- al si del

qual hem pogut debatre els criteris de treball i discutir els problemes a mesura que s'anaven plantejant.

Vam decidir crear dues comissions. La primera tenia com a objectiu redactar els formats de registres informàtics, que es van concretar en l'elaboració de vuit formats diferents de fitxa que permetien descriure: centres documentals, tractats, documents d'arxiu, imatges, llibres, articles, capítols en obres col·lectives i un format en blanc per a texts lliures.² L'altra havia de determinar uns criteris que permetessin ordenar temàticament la documentació recopilada; elaborar, per tant, un *tesaurus*: una estructura conceptual i interpretativa, alhora general i particular, que permetés traduir en descriptors l'experiència històrica femenina.

El *tesaurus*: de comissió a espai de creació de coneixement en relació

Des del principi vàrem veure que els *tesaurus* que coneixíem no resolien les nostres necessitats específiques. És per això que el 1991 vàrem decidir elaborar-ne un de bell nou. Així, la necessitat d'organitzar i d'interpretar el material, que al principi ens havia semblat només tècnica i, fins i tot, avorrida, va esdevenir la clau del nostre projecte. Fou aleshores quan la responsabilitat de la seva elaboració va ser assumida per tot el grup d'investigadores.

Es tractava no ja d'escollir i classificar unes paraules que nomenessin les experiències històriques de les dones a la Catalunya dels segles IX al XVIII, sinó de dissenyar, des de la diversitat de les nostres experiències, camps semàntics i termes concrets d'un llenguatge propi que repensés i significués les vides de les dones del passat i la història. Vàrem crear així un veritable projecte col·lectiu, convertint una amalgama de necessitats personals en un desig comú de fer món.

El procés de realització del *tesaurus* ha estat complex i enriquidor,

de vegades dur, en el sentit que ha significat, si més no per a algunes de les dones que hi hem participat, un replantejar-nos el nostre estar en la història i en el món en relació política amb d'altres dones, i no només com a historiadores. El treball, que originàriament es perfilà com a treball en grup, s'anà convertint en un treball de relació, mitjançant la discussió dels sabers i propostes individuals amb la resta de membres de l'equip.

Iniciàrem el tesaurus creant camps semàntics i conceptes des de la crítica a la història androcèntrica, sobretot des de l'estudi de les relacions de gènere, en les quals es palesa i es denuncia la subordinació social passada i present de les dones i s'elabora una reconstrucció crítica de les relacions socials entre els sexes, tal i com les defineix l'ordre simbòlic patriarcal.

D'aquesta manera, anàrem definint un gran apartat del nostre tesaurus que anomenàrem «Ordre patriarcal». Ho férem amb relativa rapidesa ja que totes coneixíem massa bé «la casa de l'amo», però discutint molt, donada la diversitat de les nostres anàlisis i de les nostres experiències.

Paralelismes amb la història del Centre «Duoda»

El gir decisiu en l'elaboració del tesaurus i en la definició del nostre projecte de recerca el vàrem fer en canviar els nostres referents científics com a productores i difusores de coneixement. En la realització del tesaurus va convergir el nostre desig de deixar de nodrir-nos del coneixement viril -pretensament neutre universal- que produeixen i imparteixen les institucions tradicionals de control del coneixement, a nodrir-nos del saber fet des de mediacions femenines que, en el nostre cas, s'estableixen en els espais de dones de la universitat i del moviment feminista. Aquest procés va coincidir -i no de manera casual- amb una sèrie de transformacions internes de les relacions entre les dones que formem el Centre, transformacions que han estat, de vegades doloroses, de vegades gratificants.

Una transformació decisiva i difícil fou la que es produí paral·lelament a la definició del Centre com un espai de dones. El treball de creació i de manteniment del Centre l'hem fet sempre dones, tant pel que fa a la recerca i la docència com pel que fa a la seva administració i gestió. Però només després de vuit anys de viure aquesta realitat es va donar el pas, que considerem fonamental, de definir el Centre com un espai de dones. És a dir, de decidir-nos a assumir les conseqüències polítiques i simbòliques del que estàvem fent ja, de nomenar realitat per tant. En el pas de la definició del projecte com un espai de dones hi havia el desig de cancel·lar aquest desordre simbòlic entre el que es fa i el que es diu que es fa.

En el procés de definició del Centre com un espai de dones han influït la política i el pensament de la diferència sexual, que ens ha donat un suport intel·lectual i polític a allò que cercàvem des de feia anys: el suport intel·lectual i polític de saber que d'altres feministes buscaven una via alternativa a la història dels gèneres i a la seva mirada a la societat funcional a l'ordre donat, una postura que implica l'estudi preferent de la subordinació històrica de les dones.

Hem dit que el gir decisiu en l'elaboració del *tesaurus* fou un canvi en els referents científics de l'ésser que produeix i difon coneixement. Aquest gir es materialitzà en canvis en la mediació -a partir d'aquell moment ens vàrem reunir només dones- i en escoltar la nostra necessitat de paraules que nomenessin l'experiència femenina, paraules que ens sorgien mentre elaboràvem el primer dels dos grans apartats en què ara es divideix el *tesaurus* que presentem, un apartat que aleshores anomenàvem «Ordre patriarcal». Alguns conceptes que sorgien en pensar sobre aquest ordre no volíem encabir-los únicament en un ordre simbòlic masculí, ja que volíem «de-generar-los» cap a un ordre simbòlic femení.

Així doncs, al final del llistat de descriptors del *tesaurus* se'ns anaven acumulant paraules i paraules sense apartats semàntics organitzats. L'elaboració i revisió del *tesaurus* ens portava sempre a treballar en l'apartat d'«Ordre patriarcal», ajornant el nostre desig de parlar de

nosaltres. Ens adonàrem que aquest grup de conceptes i paraules, al qual semblava que no arribaríem mai, estaven descrivint fragments d'un ordre simbòlic femení. Fou en aquest moment en què decidírem estructurar el segon dels dos grans apartats d'aquest tesaurus, el que anomenem «Partir de si», per reflectir la nostra intenció d'interpretar la història des de la nostra experiència viva. Perquè més enllà de l'ordre patriarcal, hem reconegut l'originalitat de l'experiència històrica de viure en un cos sexual en femení.

Aquest bloc del nostre tesaurus, el «Partir de si», ens ha costat molt més de redactar que l'altre, i considerem que no està acabat. Situada en aquest bloc, veiérem la necessitat de canviar el nom de l'altre gran apartat, «Ordre patriarcal», per «Deconstruint l'ordre patriarcal», perquè concretàvem el nostre desig de conèixer partint de nosaltres i afiançàvem la nostra capacitat de veure l'ordre patriarcal amb què han conviscut les dones en el passat i convivim nosaltres en el present, no ja com un tot omnipotent i indestructible, sinó com una part malejable de l'experiència històrica femenina. D'aquesta manera, començàvem a fer realitat el nostre convenciment que, com diu Milagros Rivera, l'experiència històrica femenina, la tradició dels seus fets i de les seves paraules, les seves genealogies de vida, no existeixen en el temps a l'espera que les recuperem amb la nostra erudició «objectiva»; l'experiència històrica femenina cobra existència quan les historiadores establim des del present amb els seus vestigis una relació de mediació que ens doni existència a les dones d'avui, que vertebrí el nostre jo viu.

Hi havia casos diferents: conceptes que s'utilitzen en el document i no volíem substituir-los per eufemismes (com per exemple «històrica»), o conceptes que volíem incorporar (com ara «filialitat», recuperat per la veu de Maria Zambrano) o inventar (com «ginecoherència») o feminitzar quan és una dona qui sustenta l'acció («matronatge» per «patronatge»).

També consideràrem oportú mantenir duplicades algunes de les entrades en el Tesaurus, ja que l'opció política de qui utilitzi els

documents determinarà la seva lectura en un espai o en un altre. La decisió de duplicar alguns descriptors s'ha pres amb facilitat: per exemple, «casa» és un descriptor de «Institucions patriarcal» dins de l'apartat «Deconstruint l'ordre patriarcal», però alhora utilitzem «casa» com a descriptor dins d'un dels epígrafs amb què hem subdividit «societat femenina-espais de convivència», dins de l'apartat «Partir de si». En d'altres casos, en canvi, el debat que ens ha portat a aquesta decisió ha estat llarg i apassionat. L'exemple més conflictiu, encara que no l'únic, ha estat, significativament, el de «maternitat». «Maternitat» és un terme que va estar durant molt temps reclòs exclusivament en l'apartat «Deconstruint l'ordre patriarcal». Un dia, mentre revisàvem per enèssima vegada l'apartat «Partir de si», sorgí la proposta de rescatar de l'ordre patriarcal aquest terme i recuperar-lo en exclusiva per a l'ordre simbòlic femení o de la mare. Volíem ressaltar el què hi ha en la maternitat de possibilitat d'exercici de llibertat femenina; no podíem obviar, però, allò que hi pot haver d'imposat pel patriarcat. Després d'un debat apassionat, decidírem duplicar l'entrada «maternitat» quan veiérem que allò decisiu era la col·locació simbòlica, cas per cas, de la protagonista de la font històrica i, també, de la historiadora que eventualment utilitzi el nostre tesaurus. Aquesta decisió ens portà a una altra també important: declarar superflu el neologisme «maternatge», que fins aleshores havíem mantingut unit a «maternitat» dins de l'ordre patriarcal, descartant-lo ara de la nostra proposta de tesaurus.

Les i els especialistes que se serveixin del tesaurus que oferim en les pàgines que segueixen percebran potser, en la seva configuració, un límit que no és ja l'humà de costum sinó un altre assumit conscientment: és el límit del partir de si, és a dir, el reconeixement de la parcialitat de la pròpia experiència. Parcialitat com a dones que estem en el món i l'interpretem des de les experiències pròpies d'una de les dues formes en què es presenta, només i sempre, la identitat humana. Parcialitat, també, de circumstàncies. Límits, doncs, assumits conscientment perquè pensem que l'universal, en realitat, no existeix.

Barcelona, tardor de 1996

Han preparat aquest text Elena Botinas Montero, Júlia Cabaleiro Manzanedo, Montserrat Cabré i Pairet, Anna Domingo i Grabiel, Margarida González i Betlinski, Montserrat Obiols i Bou, Maria-Milagros Rivera Garretas, Rosa Segarra i Martí, Anna M. Simón Chivite, Elisa Varela Rodríguez i Teresa Vinyoles i Vidal.

notes:

1. C.I.C.Y.T., PB87-0155, juliol 1988-juliol 1990; *Base de dades documental de fonts (arxius, biblioteques i museus) per a la història de les dones a Catalunya a les edats mitjana i moderna*, finançat per I+D, Inf.91-0766, agost 1991-agost 1993; *Tractament informàtic de fonts documentals per a la història de les dones a Catalunya, segles IX-XVIII*, Universitat de Barcelona, Grups de Recerca de Qualitat, P.I.G.C. codi 2212, gener-desembre 1995; i *Projecte Duoda*, Subvenció Universitat de Barcelona-Grups de Recerca Consolidats, LE/AA (Acord de la Comissió de Política Científica de 5 de març de 1996).

2. «El projecte Duoda. La informatització de fonts per a la història de les dones», *Acta Historica et Archaeologica Mediaevalia* 11-12 (1990-1991), pp.513-522; la versió castellana, «La informatización de fuentes para la historia de las mujeres. Proyecto para la realización de una base de datos documental», *Boletín de la ANABAD. Boletín de la Asociación Nacional de Archiveros, Bibliotecarios, Museólogos y Documentalistas* 41-2 (abril-junio 1991), pp.141-152. Aquests dos articles no inclouen el format de fitxa per a tractats, que elaborarem posteriorment.